

Gränsstaketet mellan USA och Mexiko i staden Nogales markerar en skillnad mellan större och mindre ekonomiska och politiska möjligheter, mellan institutioner som främjar långsiktig tillväxt och sådana som inte lever upp till det.
Foto: Lehtikuva/AFP/Daniel Woolfolk

I en gränsstad syns hur skillnaden mellan rikedom och fattigdom uppstått

Ekonomipristagarna visar att inkluderande politiska och ekonomiska institutioner är en nyckel till välstånd och tillväxt. Institutioner som är byggda för att exploatera massorna är dåliga för den långsiktiga tillväxten medan de som ger ekonomiska friheter och rättssäkerhet är bra för den.

Mikael Kosk
är redaktör för
Ekonomiska
samfundets tidskrift.

Staden Nogales befinner sig på gränsen mellan Arizona i USA och Sonora i Mexiko, så att hälften av staden befinner sig på ena sidan och hälften på den andra sidan av stängslet. Invånarna på den norra delen har betydligt högre levnadsstandard än de som bor söderut. De har god tillgång till hälsovård och barnen går i skola ända till gymnasiet. Medellivslängden är relativt hög och medelinkomsten tre gånger högre än på andra sidan gränsen. Kriminaliteten är lägre och egendomen tryggad. I fria val kan invånarna byta ut politiker de tycker missköter sig.

På Mexikos sida är invånarna i Nogales klart fattigare trots att området hör till de mer välbärgade i landet. Det finns en omfattande organiserad brottslighet som gör det svårt att driva företag. Politikerna är korrupta och svåra att göra sig av med.

Skillnaden mellan den norra och den södra delen av Nogales är stor även om befolkningarna har många gemensamma förfäder, äter liknande mat och lyssnar till ungefär samma slags musik.

Den gamla teorin om att människor i varma länder är latare än de hårt arbetande i tempererade klimat kan inte stämma, då klimatet är exakt likadant på båda sidor om gränsen. Den i Västeuropa populära teorin om att det är den protestantiska arbetsetiken som gör skillnad kommer också till korta eftersom det bevisligen finns framgångsrika samhällen i många olika kultur-

sfärer. En plausibel förklaring till att länder är fattiga och har dåliga institutioner är att kunskapen är bristfällig, och då kan utbildning vara en nyckel till bättre utveckling.

Kolonisatörer förändrade institutioner

Det är en annan förklaringsmodell 2024 års mottagare av Sveriges riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne har att komma med.¹ **Daron Acemoglu, Simon Johnson** och **James A. Robinson** har studerat olika politiska och ekonomiska system som europeiska kolonisatörer införde och kunnat visa hur samhällsinstitutioner och välstånd hänger ihop. Det betyder i Nogales fall att de som bor norr om stängslet lever i USA:s ekonomiska och politiska system med större möjligheter att välja yrke och utbildning och större politiska rättigheter. På den södra sidan är det ekonomiska systemet inte lika fritt och sporrande, och möjligheterna till politisk påverkan begränsade.

Pristagarnas tes är att européerna när de koloniserade stora delar av världen förändrade samhällsinstitutionerna på ett avgörande sätt men med olika mål på olika håll. I vissa delar av världen var syftet att exploatera ursprungsbefolkningen och utvinna naturresurser ur deras områden. I andra fall handlade det om att bygga inkluderande ekonomiska och politiska system till nytta för de europeiska emigranterna. Tätbefolkade områden kunde ge tillgång till billig arbetskraft medan glesbefolkade områden blev platser för europeiska nybyggare att flytta till, eller så kallade bosättarkolonier.

Skillnaderna i välstånd mellan Nogales i USA och Nogales i Mexiko beror således till stor del på vilka samhällsinstitutioner som en gång infördes i den spanska koloni som blev Mexiko och de kolonier som blev USA. Ett likartat mönster finns i hela den

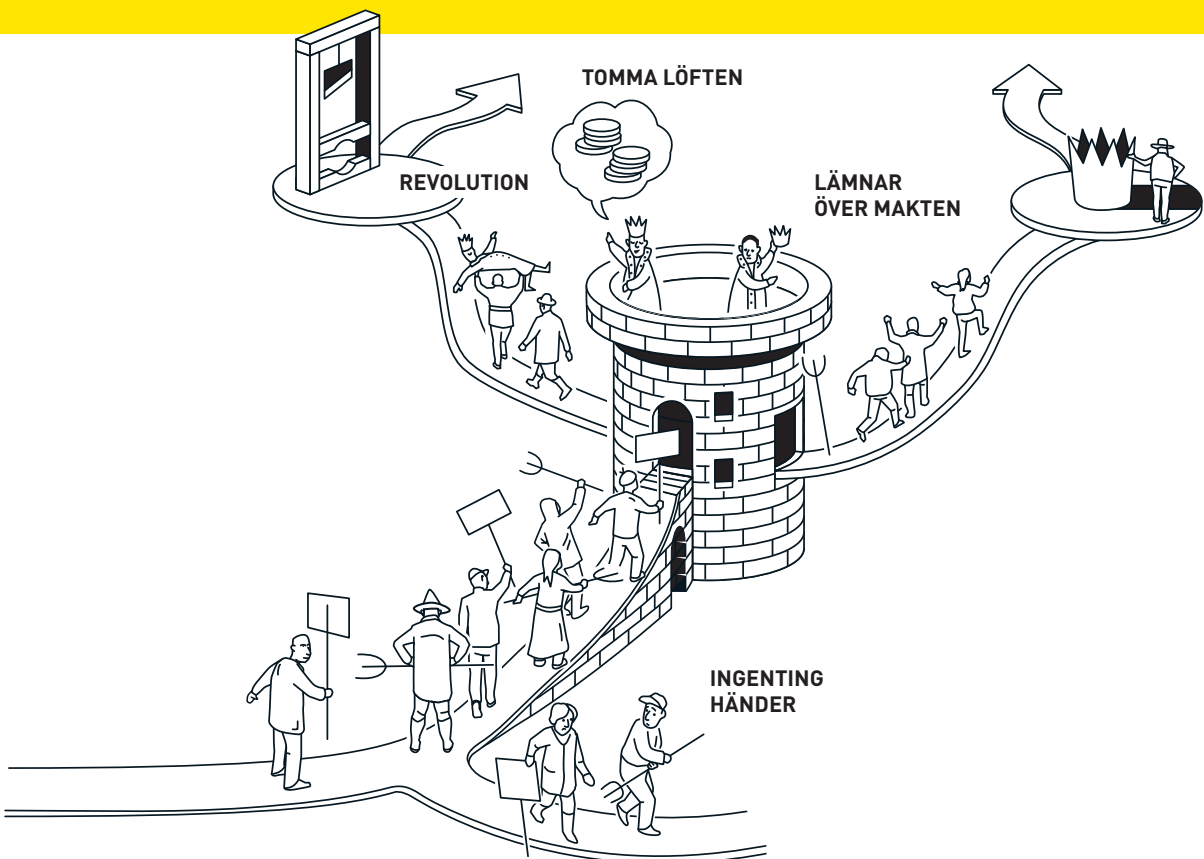
”Några av de rikaste delarna av den koloniserade världen för 500 år sedan hör till de relativt fattigaste i dag.”

koloniserade världen och det beror inte på om kolonisatörerna var spanjorer, portugiser, fransmän eller engelsmän. En paradoxal konsekvens av detta mönster är att några av de rikaste delarna av den koloniserade världen för 500 år sedan hör till de relativt fattigaste i dag.

Frihet och rättssäkerhet ger tillväxt

Acemoglu, Johnson och Robinson ser en tydlig orsakskedja mellan vilka institutioner som inrättades och det senare välståndet. Institutioner som är byggda för att exploatera massorna är dåliga för den långsiktiga tillväxten medan de som ger ekonomiska friheter och rättssäkerhet är bra för den. I ett politiskt system som gynnar den härskande eliten litar befolkningen inte på löften om att reformera det ekonomiska systemet. I ett system där befolkningen kan rösta i rättvisa val och avsätta den som inte håller sina löften kan det ekonomiska systemet reformeras. Då kan det hända att den härskande eliten inte litar på att befolkningen kommer att kompensera den för deras förluster av ekonomiska fördelar när det nya systemet är på plats.

Svårigheten med att avge trovärdiga löften kan göra att samhällen fastnar i mönster med extraherande institutioner, men också ge en förklaring till att en övergång till ett demokratiskt system ibland sker. Massornas vapen är att de är många och att de kan mobiliseras, och då kan den enda möjligheten

för eliten vara att lämna över makten och införa demokrati.

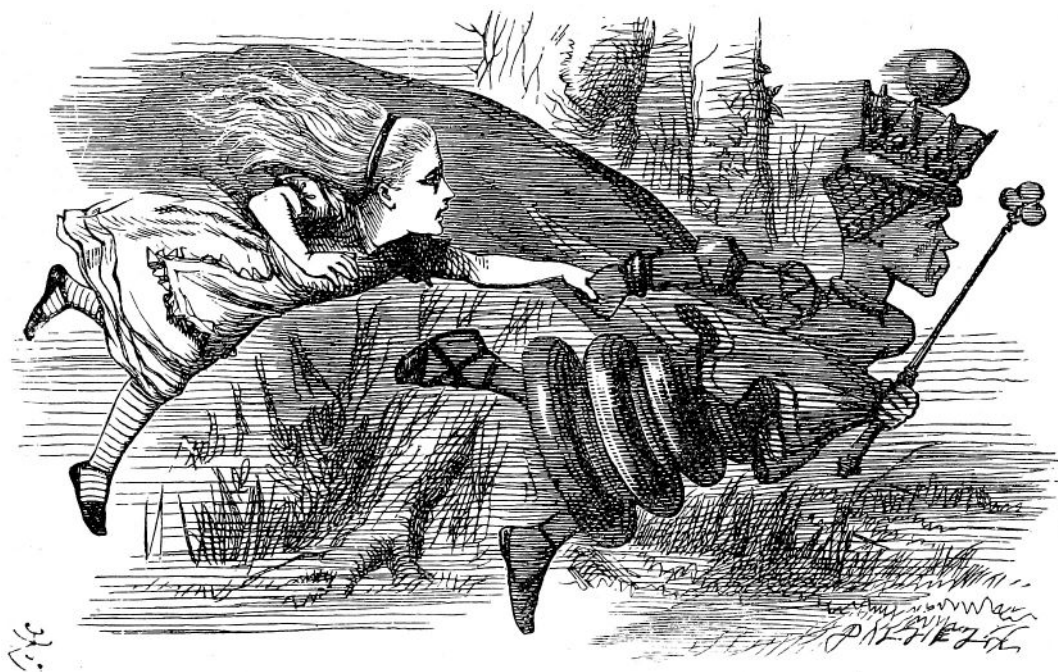
Ett exempel är införandet av demokrati i Storbritannien, där rösträtten succesivt utvidgades efter omfattande strejker och protester som den brittiska eliten inte på ett trovärdigt sätt kunde möta med löften om sociala reformer. Saken handlar i lika hög grad om en maktindelning, det vill säga att det finns flera konkurrerande eliter i stället för en enda styrande elit.

Lättbegriplig modell för skillnader

Daron Acemoglus och James Robinsons mest kända bok *Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty* kom ut 2012. Det populärvetenskapliga anslaget gjorde att verket blev allmänt läst och citerat. Institutionerna som en nyckel till att vissa länder är rika och andra fattiga ger en lättbegriplig modell för att förstå de stora skillnaderna i

Ekonomipristagarnas förklaringsmodell för hur politiska institutioner formas och förändras har tre huvudkomponenter. A) Det finns en konflikt mellan eliten och massorna. B) Massorna har ibland möjlighet att utöva makt genom att mobilisera sig och utgöra ett hot mot den härskande eliten. C) Det finns ett trovärdighetsproblem mellan eliten och massorna. © Johan Jarnestad/ The Royal Swedish Academy of Sciences

ekonomisk utveckling mellan olika länder och regioner. Förklaringsmodellen har likväl kritiserats för att vara i enklaste laget. Faktorer som hur militära och ekonomiska maktcentra flyttats under historiens lopp, eller biogeografins betydelse för uppkomsten av jordbruk, stater och avancerade samhällen, förbigås av Acemoglu och Robinson. Deras tes om att den historiska slumpen haft stor betydelse för hur institutionella skillnader uppkommit har ifrågasatts för att vara svår att bestyrka.²

I jubileumsnumret av Ekonomiska samfundets tidskrift (2/2024) kommenterar **Sixten Korkman** i sin artikel om ekonomi och humanism Acemoglus och Robinsons bok med att institutioner inte uppstår av sig själv utan är baserade på begrepp och tankekonstruktioner som ofta skapats av filosofer och humanister, och att de är starkt beroende av värderingar och den kultur inom vilken de verkar.³

Balans mellan stat och samhälle

I uppföljaren *The narrow corridor. States, societies and the fate of liberty* från 2019 beskriver Acemoglu och Robinson balansen mellan staten och samhället som "den smala korridoren". Om staten är för svag blir människornas liv "ensamt, fattigt, gräsligt, grymt och kort" som filosofen **Thomas Hobbes** uttryckte det. Om staten är för stark i förhållande till samhället blir regimen despotisk och exploaterande; den tystar sina medborgare och struntar i deras önsningar. Om balansen mellan stat och samhälle upprätthålls kan frihet blomstra

I Alice i Underlandet springer drottningen och Alice ikapp, men loppet visar sig vara en kapploppning på stället och de slutar där de börjar. Ekonomipristagarna Daron Acemoglu och James A. Robinson kallar kapploppningen för den röda drottningens effekt. Det är en metafor som betyder att stat och civilsamhälle ska balansera varandra så att de är lika starka. Illustration: John Tenniel

inne i den smala korridoren. Där kan "den röda drottningens effekt" råda; som i sagan om Alice i underlandet måste du springa för att behålla din position. Både staten och samhället stärks av det och då stärks friheten och välbefindandet. Bland annat har Frankrike, Nederländerna, Tyskland, England och Skandinavien gått in i den smala korridoren och blomstrat tack vare den röda drottningens effekt.

I recensionen av *The narrow corridor* i Ekonomiska samfundets tidskrift 1/2020⁴ fascinerar **Jan Otto Andersson** av hundratal anekdoter och mindre berättelser som fångar läsarens fantasi. Andersson skriver att kaskaden av exempelfall stärker berättelsens trovärdighet. Han framhåller några luckor

SVERIGES RIKSBANKS PRIS I EKONOMISK VETENSKAP TILL ALFRED NOBELS MINNE 2024

■ **Daron Acemoglu**, född 1967 i Istanbul, Turkiet. Fil.dr 1992 vid London School of Economics and Political Science, Storbritannien. Professor vid Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA.

■ **Simon Johnson**, född 1963 i Sheffield, Storbritannien. Fil.dr 1989 vid Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA. Professor vid Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA.

■ **James A. Robinson**, född 1960. Fil.dr 1993 vid Yale University, New Haven, Connecticut, USA. Professor vid University of Chicago, Illinois, USA.

■ **Prissumma:** 11 miljoner svenska kronor (ca 955 000 euro), delas lika mellan pristagarna.

■ **Sveriges Riksbanks pris** i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne är inte ett av de fem nobelprisen som etablerades av 1895 års testamente av Alfred Nobel. Priset i ekonomisk vetenskap tillkom 1968 med anledning av Riksbankens 300-årsjubileum. Prisutdelningen sker den 10 december, årsdagen av Alfred Nobels död. Priset kan delas av högst tre mottagare. Pristagarna offentliggörs varje år i mitten av oktober på Kungl. Vetenskapsakademiens och Nobelstiftelsens webbplatser direkt efter att de utsetts.

■ **2024 hade 56 priser** i ekonomi delats ut till 96 personer. Institutionen med flest pristagare i ekonomi är University of Chicago, vars ekonomiavdelning har givit 15 pristagare.

som frågan om var nationalism och imperialism kommer in i bilden. Frågan om hur det kommer att gå för mäktiga länder som befinner utanför korridoren, såsom Kina, Indien och Ryssland, är obesvarad.

Teknologin gagnar eliten

I boken *Power and progress: Our thousand-year struggle over technology and prosperity*, utgiven 2023, skriver Daron Acemoglu och Simon Johnson om hur teknologin alltför ofta gagnar eliten. Det skedde redan under medeltiden då kyrkan roffade åt sig nyttan av framstegen inom jordbruket och fortsatte under den första industrialiseringen då några få blev mycket rika medan arbetarnas löner stagnerade. Medelklassen av företagare och affärsmän som trädde fram genom industrialiseringen hade sällan några tankar om social inklusion.

I dag ökar digitalisering och artificiell intelligens ojämlikheten medan demokratin försvagas i ett samhälle som styrs av några tech-bossar som drabbats av hybris. Acemoglu och Johnson är ute efter att omstöpa utvecklingen så att teknologiska innovationer gagnar alla och stärker jämlikheten.

Kommentarerna till *Power and progress* har hittills varit spridda; boken uppfattas både som en samhällskritik det finns mycket att lära av och ett försenat manifest som i sak inte tillför något nytt.

¹se <https://www.kva.se/nyheter/ekonomipriset-2024/>

²se recension i Ekonomisk debatt, <https://www.nationalekonomi.se/artikel/daron-acemoglu-och-james-robinson-why-nations-fail-origins-power-prosperity-and/>

³https://www.ekonomiskasamfundet.fi/wp-content/uploads/2024/10/EST-2_2024-pdf-sidvis-76-85.pdf

⁴<https://www.ekonomiskasamfundet.fi/wp-content/uploads/2020/05/EST-1-20-bokrecension1.pdf>